

KOVÁCS KISS GYÖNGY

KULTÚRATÁMOGATÁS MINT MENTALITÁSFAKTOR BÁRÓ KEMÉNY SIMONNÁL

Arisztokrácia és kultúra a 18. századi Erdélyben

■ A Habsburg-uralom erdélyi installációjával a helyi nemességben belül a változás túlnyomórészt a legfelsőbb réteget, az egykori főúri családokat érinti. A főúri rend fejedelemség kori helyét és szerepét a Habsburg-jogar alá került Erdélyben jórészt a birodalom intencióinak megfelelően létrehozott arisztokrácia veszi át. Természetesen a megváltozott körülményeknek megfelelően megcsappant súllyal és tendenciájában egyre inkább beszűkülő mozgástérrel, valójában egyfajta kényszerpályán. A létezése alatt ugyan teljes szuverenitással soha nem rendelkező fejedelemség bizonyos korlátok között saját céljait és érdekeit követhette, viszont a Habsburg-ház uralkodása idején az országban jórészt a birodalmi érdek válik irányadóvá. Az a mozgástér, ami például a fejedelemség idején gyakorlatilag lehetővé tette egy főúr számára akár a fejedelmi szék megszerzését is, természetesen megszűnik, e korszakban a mágnásréteg társadalmi és politikai súlyát lényegében a kormányzati hierarchia egyes fokaira való eljutás, a karrier-út „fénye” szabja meg. A hatalom a helyi intézmények birodalmi apparátussal történő minél hatékonyabb működtetése érdekében kormányzati és törvényhatósági szinten számos intézkedést hajt végre. Ugyanez történik társadalmi vonatkozásban is. Az udvar szorgalmazza, hogy a független fejedelemségben a társadalmi hierarchia legmagasabb fokán elhelyezkedő főúri réteg Erdélyben is a birodalom többi országa és tartománya arisztokráciájához hasonuljon. A hatalmát konszolidálni kívánó Habsburg-ház erdélyi „támaszait” birodalmi mintára bárói és grófi címekkel, mellé pedig jelentős birtokokkal kezdi jutalmazni. (A cím- adományozás más esetben a címet elnyer-

ni óhajtó família/személy folyamodására történik – ami nem kis pénzébe kerül és nem kevés hasznára válik a folyamodónak, amint erről a már 18. században bevett gyakorlatról a társadalmi közbeszédet és/vagy pletykákat papírra vető Rettegi György is beszámol.¹⁾

E korszakban alakul ki az új arisztokrácia: egyrészt a fejedelmi korszak elitje, a főúri családok részesülnek rangemelésben; ugyanakkor hivatali vagy egyéb érdekből e réteg soraiban megjelennek a kiváló gazdasági és pénzügyi tapasztalatokkal rendelkező, az udvar bizalmát elnyert, a főúri renden kívüli családok is. A kedvezményezettek sorában a korábbi időszak főurai között jelen vannak a bethleni Bethlenek (a kancellár és emlékiró Bethlen Miklós 1693-ban kap grófi címet), a losonci Bánffyak (grófi cím: 1696), a magyargyerőmonostori Kemények (br. 1698), a hallerkői Hallerek (br. 1699, gr. 1713), a gőncruszkai Kornisok (gr. 1712), akik szerencsésen mentik át vagyonukat és befolyásukat az új Erdélybe. Mellettük feltűnnek az addig mellékszerepet betöltő vármegyei és székelyföldi családok is, amelyek képviselői a Habsburg-berendezkedés kezdetén kulcspozícióba kerülnek, majd leszármazottaik igyekeznek megőrizni státusukat az elit soraiban. E vonatkozásban talán a legismertebb a széki Teleki család (gr. 1685), amely meghatározó jelentőségű marad Erdélyben a teljes Habsburg-uralom idején. Az 1711-től már masszívvá vált cím- adományozás révén „robban be” az új arisztokrácia soraiba néhány székelyföldi nemesi család, amelyek azonban többnyire csupán egy-két látványos karriert produkálnak, hogy aztán másod- vagy éppen harmadvonalba kényszerüljenek: az altorjai Aporok (br. 1693, gr. 1696) kimagasló reprezentánssal, Apor István kincstartóval, illetve

a kászoni Bornemiszák (br. 1717), mely famíliát elsősorban Bornemisza (Kászoni) János udvari kancellár teszi közismertté.²

Az erdélyi főtisztviségeket a 18. században továbbra is a legfelsőbb rendi réteg tagjai viselik – akár a bécsi székhelyű erdélyi hivatalokban vagy a hazai kormányhivatalokban, akár a nemesi önkormányzatokban. Soraikból kerülnek ki a gubernátorok, kancellárok, kincstartók, a Királyi Tábla elnökei, valamint más hivatalok előljárói. A magyar nemesi vármegyék és a vidékek élén a főispán, valamint a székely székek önkormányzatában a főkirálybírákat, a magyarországinál hagyományosan nagyobb hatáskörrel és hatalommal rendelkező főtisztet, a vidéki főkapitányt adja rendszerint e korban az arisztokrácia, azonban a főtisztviségek viselőit esetenként már új helyzettel szembesítik a nyugati mintájú bürokratikus modernizációs trendek. A fejedelmi tanács és más köztisztviségek patriarkális ügyintézési eljárásai helyett ugyanis a birodalom részeként igazgatót Erdély kormányhatóságaiban (Főkormányzók, Kancellária, Bányakincstár, Királyi Tábla) a birodalomban alkalmazott dikasztériális rendszer érvényesül, ami – nem utolsósorban – közigazgatási képzettséget/tudást és a kormányzati tisztséget betöltőnek hivatala székhelyén való letelepedést igényel.

Az új státust nyert erdélyi arisztokráta családok életében nyilvánvaló változások köszöntenek be. Az egyes családok rezidenciái – udvarházak, kastélyok – már a fejedelemség korában a környék civilizációs, esetenként kulturális gócait képezik. A birodalombeli arisztokráciához hasonlítani vágyó/kényszerülő erdélyi arisztokrácia építkezéseiben, a rezidenciák berendezésében is nyomon követhető a felzárkózás igénye – jöllehet a helyi realitások korlátokat szabnak e tendenciának, ugyanis sem birtokaik méretei, sem általános vagyoni helyzetük tekintetében nem azonosulhatnak a például magyarországi nagy uradalmakat birtokló és szervezeten üzemeltető, nagyszágrenddel tehetősebb arisztokráciával. A változás mindemellett nyomon követhető nemcsak az erdélyi mágnásréteg életvitele tekintetében – egyebek között például városi „térhódításukban” –, de ezzel egyidejűleg tudomány- és kultúrapártoló tevékenységükben is.

Bár a tudomány és kultúra hordozói és áthagyományozói – a fejedelemség kori

gyakorlatot folytatva – elsősorban a külföldi akadémiákat járt és külföldi tapasztalatokkal gazdagodott egyházi emberek, a skólák professzorai – akik közül jó néhányan éppen valamely főúri sarjat kísérnek külföldi tanulmányútra –, a művelődés ápolásában és támogatásában az az arisztokrácia is releváns szerepet játszik, amely már az elmúlt századok folyamán elévülhetetlen érdemeket szerzett művelődés- és tudománypártoló, kultúrafenntartó tevékenységével. Építkezéseik, mecenatúráik, gondosan összeválogatott könyvtáraik, műtárgyaik az országot gyarapítják, és pozitívan hatnak annak műveltségére. Templom- és iskolaalapításokban vesznek részt, és lehetőségeiket/vagyonukat – többen közülük – az irodalom, közművelődés és tudomány szolgálatába állítják.

II. József intézkedéseiben, amelyek Erdélyben számos emberi áldozatot is követelnek, az erdélyi magyar társadalom főleg a császár elnémetesítő törekvéseit nehezményezi, így a császár halálát követően természetszerűleg bontakozik ki a nemzeti lét megóvását célzó mozgalom, amely a megmaradást és a haladást a nemzeti nyelv ápolásában, „csinosításában” látja. Ennek jegyében jönnek létre a magyar nyelvtérületen – egyebek között – a tudós és nyelvművelő társaságok, a „játékszínek”, amelyek alapításából/patronálásából/támogatásából/működtetéséből az arisztokrácia is jócskán kiveszi részét.

A magyargyerőmonostori báró és gróf Kemény család és báró Kemény Simon

■ A Kolozs vármegyei Mikolákkal és Gyerőffyekkel közös eredetű, ősi Kabos családból a Radókkal együtt kiágazott magyargyerőmonostori Kemények Erdély legrégebb főúri családjai közé tartoznak.³ A familia egyik ősének, az 1442-es marosszentimrei csatában Hunyadi János megmentéséért életét feláldozó Kemény Simonnak az emlékezete a középkor óta nem halványult az erdélyi köztudatban. A következő századokban a család számos tagja jelentős tisztségek viselésével vesz részt a politikai és közéletben. Legmaradandóbban egyértelműen Kemény János írja be a nevét Erdély történetébe, aki, miután három fejedelmet „szolgál ki”, karrierje betetőzéseként végül a fejedelemségig emelkedik. Ezt megelőzően

Bethlen Gábor, I. és II. Rákóczi György fejedelemsége idején jelentős katonai és kormányzati tisztségeket tölt be, egy ideig fogarasi főkapitány, Fehér vármegyei főispán, kincstartó, az erdélyi hadak parancsnoka, majd II. Rákóczi Györgynek fejedelemmé választott, ám a fejedelmi trónt soha el nem foglaló Ferenc fia mellett kormányzó, számos diplomáciai feladatot ellátó befolyásos tanácsúr, az ország romlását előidéző lengyelországi hadjáratban az erdélyi hadak hadvezére.

És jellehet, míg kudarcba fulladt és tatár rabságba torkollott hadvezérsége, valamint tragikus halálával végződő fejedelemsége a történetkutatásra számos vitatott mozzanatot hagy, tatár rabságban papírra vetett *Önéletírását* a magyar írásbeli kultúra egyértelműen maradandó értéként tartja számon. Ehhez a műveltségi vonulathoz tartozónak tekinthető ugyanakkor levelezése kora szellemi és hatalmi tekintélyeivel – például Bethlen Jánossal, Bethlen Farkassal, Szalárdi Jánossal, Szamosközy Istvánnal, továbbá I. és II. Rákóczi Györggyel –,⁴ illetve sajátos intellektuális tevékenységként részvétele az erdélyi törvénykönyv, az *Approbata Constitutiones* összeállításában.⁵

A család számára a főúri címe(ke)t a fejedelem unokái szerzik meg: László, Simon és János 1698-ban a bárói címet, majd utóbbi leszármazottait 1808-ban emeli az udvar grófi rangra.

Már Kemény Jánosnál felfedezhető az az erőteljes intellektuális tendencia, ami a 18. század végén Kemény Simonnál egyértelműen tetten érhető, nevezetesen, hogy utódaiban is konzerválni kívánja saját kulturális szintjét. Ezt példázza az a döntése is, amellyel fiát, Simont a politikus költő Zrínyi Miklós udvarába küldi, nyilván elsősorban diplomáciai megbízással azokban az időkben, amikor Zrínyiben megfogalmazódik a II. Rákóczi György uralma alatti magyar királyság gondolata, másrészt azonban az „elme pallérozása” céljából.⁶

Kemény János ugyanakkor a család nagy vagyongyarapítója is. Megszerzi Aranyosgerendet, és Kállay Zsuzsannával, ennek halálát követően pedig Lónyai Annával kötött házassága révén a család jelentős magyarországi birtokokhoz is jut.⁷ Az írásbeliséget megbecsülő szemléletét tanúsítja az is, hogy nem elégszik meg – a kor gyakorlata szerint – a család jogbiztosító iratainak megőrzésével/meg-

őriztetésével, hanem személyesen írja fel egy-egy irat hátlapjára annak tartalmát, és helyezi el a család levelesládájába. Így ő tekinthető az idővel szépen gyarapodott családi levéltár kialakítójának.

Az egykori fejedelem utódai tevékenységi területének súlypontja idővel meghatározó módon Fehér vármegyére tevődik át. Fehér, később Alsófehér vármegye egyébként hosszú évszázadokon keresztül áll Kemény-„uralom” alatt, itt töltik be már-már hagyományosan a főispáni méltóságot. A 17. század elején Boldizsár, a későbbi (IV.) János fejedelem édesapja a főispán, majd örökségét másik fia, (I.) Simon (1633–1675), aztán utóbbi dédunokája, (III.) Simon (1736–1799), majd annak fia, (IV.) Simon (1776–1826) veszi át, de a hagyományt a 19–20. századi Kemények is folytatják.⁸

Többen közülük református egyházi és kollégiumi világi előjárók. Ennek megfelelően Csombordon őrzik adatokban gazdag levéltárukat, amelynek egy része itt válik az 1848–49-es események során – nem egyedülállóan – primitív indulatok martalékává. (A későbbiekben azonban P. Szathmáry Károly nagyenyedi kollégiumi tanárnak, majd Veszeli Károly borbándi plébánosnak sikerül a szétdőlt iratokból négy kötegnyt rendeznie és az ezek között eligazító négy, latin nyelvű elenchust elkészítenie. Végül, még az első világháború előtt a levéltár 18. század végéig terjedő anyagát beszállítják Nagyenyedre, Alsófehér vármegye székhelyére, a vármegyei levéltárba. A tudományos kutatás a megjelent publikációkból már akkor értesül a csombordi levéltár forrásértékéről.⁹ A Kemény Simon kultúraperítő tevékenységére vonatkozó adatokat a továbbiakban jórészt ennek a levéltárnak az anyagára építettük – számolva a szövegkorpusz szétválás következtében hiányos összefüggéseivel.)

A magyargerőmonostori báró Kemény családnak az a tagja, aki Kolozsváron színházépületet szándékszik kialakítani és (talán) színházat működtetni, a Simon nevet hagyományosan viselők közül az 1736-ban született (III.) Simon, akinek földi pályafutása hatvanhárom éves korában, 1799. május 28-án Nagyenyeden ér véget. Szomorújelentését özvegye, cegei gróf Wass Kata írja alá.¹⁰ Szülei Kemény Ádám és kisérei Rhédey Druzsianna. Felmenőikhez hasonlóan ő is betölti Fehér (az állandó táblák megszervezése után

Alsófehér) vármegye főispáni tisztét, de Kraszna és Kolozs vármegyében is viseli ezt a tisztet. Országos méltóságként táblai alelnök, aranykulcsos kamarás. A „császári királyi felség aranykoltos komornik híve, belső titok tanácsosa” – a nagyfejedelemség egyik legtekintélyesebb mágnása. Egyházának világi előljárójaként szoros szálak fűzik a nagyenyedi, marosvásárhelyi, valamint kolozsvári református kollégiumhoz – utóbbinak főkurátora –, illetve a református papsághoz.¹¹

Közéleti pályája eseményekben bővelkedő koron vezet keresztül, amely alapvető változásoknak teszi részesévé. Az Erdélyben megszilárdult Habsburg-hatalom elérkezettnek látja az időt arra, hogy a mindenképpen szükséges közigazgatási és bírósági reformok ürügyén megnyírbálja a rendek egyetlen megmaradt ütőképes szervezetének, a nemesi vármegyéknek (székeknek, vidékeknek) a jogkörét és mozgásterét, úgy, hogy a hivatalnokrendi megszervezés a közgyűlések tevékenységének szüneteltetését, illetve befolyásának csökkentését eredményezi. A katonarend tagjai a császári ármádia kötelékében pedig – ezt az egyházában világi tisztséget viselő Kemény Simon is tapasztalhatja – a valóságban azt az ellenreformációs törekvést szolgálják, amely kemény akadályokat gördít a határőrezredek területén addig virágzó protestáns külföldi egyetemlátogatás elé. (A vagyonosabb főnemesi családok nemcsak a fejedelmi korban, de a Habsburg-uralom idején is masszívan támogatják a *peregrinatio academicát* – akár úgy, hogy kapcsolataik, befolyásuk révén ösztöndíjakat szereznek az erdélyi ifjak számára, akár úgy, hogy saját vagyonukból, patrónusként támogatják egy-egy tehetséges fiatal külföldi tanulmányújtját.) II. József haladónak szánt reformjaiban ugyanakkor egyrészt nem lehet nem észrevenni az igazságszolgáltatási rendszer ellehetetlenítési tendenciáját, illetve azt a kulturális pusztítást, amelyet egyes felozlatott katolikus szerzetesrendek gyűjteményeiben a gondatlan kezelés okozott. Utóbbi reformjaiban pedig lehetetlen nem érzékelni az elnémetesítés veszélyét. Minden bizonnyal ebből a szemszögből kell értékelnünk a művelt Kemény Simon részvételt annak a rendi memorandumnak a megfogalmazásában, amely 1787-ben a jozefinizmus „kinövéseit” bírálja.¹²

Említettük, hogy egy-egy mágnási rezidencia, jóllehet nem törvényszerűen, hanem nagyrészt attól függően, hogy tulajdonosa milyen mértékben él társadalmi, vagyoni és a képzettsége lehetőségeit biztosító származási előnyeivel, nemritkán egy adott vidék valóságos kultúrgócává válik. A jócskán megcsonkított családi levéltár anyaga arról tanúskodik, hogy Kemény Simon kora művelődésének jelentős hordozója, előmozdítója. Ezt igazolja könyvtára, fennmaradt levelezése a kortárs írástudókkal, gyermekei nevelésére fordított figyelme és – nem utolsósorban – egy kolozsvári színházépület kialakítását/működtetését célzó terve.

Könyvtára katalógusának csonkán maradt nyolc oldala relevánsan tükrözi a 18. századi Erdély művelt mágnásrétegének igényeit. A jogi, filozófiai, református teológiai és történeti munkákból megrajzolható tulajdonosuk érdeklődési köre. A többszemponatúan összeállított katalógusban a szerzők szerinti nyilvántartás mellett a térfépek külön lajstromban szerepelnek, illetve néhány lap arra utal, hogy a köteteket formátum szerint is katalogizálták.¹³

Életében jól ismert könyvtár lehetett Kemény Simon bibliotékája, világi, valamint hitbéli tudományok tárháza. Vélhetően 1789 pünkösdjére éppen emiatt küldi Marosvásárhelyről Kovásznai Sándor két diákját, Nagy Sándort és Szilágyi Farkast Kemény Simonhoz az alábbi ajánlással: hogy „a szintén jelen lévő Innepi Napokon nem közönséges helyen elmélkedjenek az Istennek amaz Újtestamentombeli első Pünkösdi drágalátos ajándékaról, úgymint a Sz. Lélek Isten kegyelmeinek a Tanítványokra való csudálatos kitöltetéséről, aki, hogy a maga kitöltetése idvessége hasznait mostan is voltaképpen éreztesse, Nagyságodnak szívünkéből óhajtjuk, és békességes, boldog inneplésnek a kívánása mellett magunkat továbbra is nagy alázatossággal ajánlván, állandó tisztelettel maradunk...”¹⁴ A diákok, amint az a Kovásznai levélére utóbb beírt, egyéb elszámolások között szereplő megjegyzésből – „a pünköshti két deáknak adott Hf 6 d 50” – kiténik, a szíveslátáson kívül némi pekuniáris támogatást is kapnak „nagy kegyességű, kiváltképpen jó patrónus uruk”-tól.¹⁵

A református szellemiséget felkaroló gesztusai mellett „gyakorlatiasabb” mó-

don is segítséget nyújt egyházának, például azzal, hogy második feleségével, Wass Katával megjavíttatja a marosvécsi templomot – amiről 1770-ben címeres építési emléktáblát is állíttatnak.¹⁶

A műveltség – a kultúrában való részvétel – és a tudás/képzettség szükségességének és jelentőségének a felismerése a korszak erdélyi magyar nemességénél is minden bizonnyal egyenes arányban áll(hat) a kiváltságos vagyoni és társadalmi helyzetből fakadó feladatok ellátásának tudatosításával. Ezt egyébként gyakorlati szükségsszerűség is magyarázza. Amennyiben versenyképes kíván maradni a különböző adminisztratív pozíciók megszerzésében, képzettnek kell lennie – így valójában a közéleti pályán, a politikai szintéren való érvényesülési igény szinte kényszeríti a műveltségszerzésre. Cserei Mihály 1756-ban írt végrendeletében ezt egyértelműen meg is fogalmazza utódai számára: „[...] jó fiaim, ti is tanuljatok, mert a tudománynak minden ember hasznát veszi mind Erdélyben, mind más országokban. Ha pedig nem tanultok, a paraszt ember gyermekeinél is alábbvalók lesztek.”¹⁷

Báró Kemény Simon mentalitása e tekintetben, a jelek szerint, nem sokban különbözik a hivatalos viselt köznemes – általános társadalmi tapasztalatot és élet-szemléletet is tükröző – mentalitásától, hiszen gondosan igyekszik biztosítani fia számára (legalább) a maga műveltségi és tudásszintjét. Az utód tudásbeli előmenetelének egyik biztosítéka a bevett gyakorlat szerint a jó képességű tanuló-társ jelenléte. Ennek kiválasztása nem jelent gondot Kemény Simon számára, hiszen egyháza világi előljárójaként szemmel tarthatja a református kollégiumok kiváló diákjait. Így esik választása az akkor Nagyenyeden diékeveit töltő, kivételes képességű, a jövő reménységének tekintett, tizenkét éves Bolyai Farkasra, akit legidősebb fia, Simon mellé vesz fel tanuló-társnak, és aki 1787 októberében halálát a „tekintetes liber Báró” irányában kamaszos lelkesültségű névnap i üdvözlő levéllel fejezi ki, amelyben köszönetet mond több rendbeli jótéteményeiért.¹⁸ Bolyai Farkas hosszú ideig marad ifjabb (IV.) Kemény Simon mellett, követi őt a kolozsvári Református Kollégiumba. A két igen különböző társadalmi helyzetű és alkatur fiatal között kialakult intellektuális kapcsolat és barátság egészen Kemény

Simon – aki I. Ferenc zarnoki uralma idején őseihez hasonlóan szintén Alsófehér vármegye élén áll, de nem főispánként, hanem vármegyei adminisztrátorként – 1826-ban bekövetkezett haláláig tart.¹⁹

Ifj. Kemény Simon és Bolyai Farkas hazai tanulmányait Németországban folytatják, rövid ideig a jénai, majd a göttingeni egyetemen, ahol előbbi jogot, utóbbi matematikát tanul. A külföldi tanulmányútra – amelyen Kemény Simon másik fia, János is részt vesz – az apa szükségesnek véli, hogy fiai mellé a tanulmányok irányításával és felügyeletével lécfalvi Bodor Pált bízva meg. A Kolozsvárt 1795. szeptember 1-jén keltezett megbízólevél pontosan indokolja, miért kell a két Kemény fiúnak külföldön tanulnia, de nagymértékben árukkodik apjuk felelősségtudatáról és gondoskodásáról a helyébe lépő fiatalok megfelelő képzettségének biztosítását illetően: „Két nagyobb fiamat, báró Kemény Simont és Jánost külső országokba szándékozván küldeni bővebb tanulások és tapasztalatok végett, hogy jövendőben mind az Isten házában, mind az hazának annál hasznosabb tagjai lehessenek, felséges fejedelmünknek szolgálatjára is alkalmassabbakká legyenek, fogadtam meg ezen utazások és külső országokban lejendő mulatságok alatt melléjek és körlettek kívántató vigyázására és szolgálatára nemes Bodor Pál őkegyelmét oly maga kötelezésével, hogy egész külső országokban való utazásokban, mulatásokban mindvégig velek utazzon és légyen, ahol lesznek szüntelenül [...]”²⁰ A megbízólevél részletesen felsorolja Bodor Pál teendőit, kiemelve felelősségét, miszerint szüntelenül azon legyen, hogy nagyobbik fia tudományát „öregbítse” és tanítsa őt.

Kemény Simon fiai zenei képzéséről is megfelelően kíván gondoskodni – erről tanúskodik az az 1796. augusztus 23-án Bécsben keltezett szerződés, amelyben egy bécsi „Klawiermeister” arra kötelezi magát, hogy 70 Rf fizetség ellenében néhány hónapon keresztül zongoraleckéket ad a fiatal Kemény báróknak.²¹

II. József 1790-ben bekövetkezett halála erőteljes erjedést eredményez a magyar rendi társadalomban az abszolutizmust követő állami szervezetet illetően. Vannak, akik a hagyományos alkotmányos rend különböző módon történő helyreállításában vélik megtalálni a jövő útját. Vannak, akik a francia forradalom

polgári eszmerendszere hazai átültetésében látják a megoldást, sőt – akárcsak a 17. század végén – felvetik Erdélynek az anyaországhoz történő visszacsatolása lehetőségét.

A jozefinizmus idején észlelt elnémetesítési veszély elhárítása tekintetében azonban nem különböznek a nézetek. A 18. század végén jelentkező felvilágosodás jegyében, a II. József halálát követő időszakban és az új helyzetben társadalmi méreteket öltenek a nemzeti – magyar – nyelv megőrzését és művelését előtérbe helyező törekvések, amelyek aztán átgűrűznek a következő évszázadba, úgy, hogy a reformkor nemzeti intézményteremtő céljaiban is prioritásként fogalmazódik meg a nyelvművelés. (E tendenciának bőséges bizonyítékait adják – egyebek között – a vármegyék egymáshoz intézett átiratai és a hatalomhoz felterjesztett feliratai is.)

Az 1793. évi színházépítési terv

■ Kolozsváron az említett eszmeiség jegyében alakul meg (1793) az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság,²² és ugyanennek az áramlatnak a hatására tartják meg 1792. november 11-én az első magyar nyelvű színházi előadást, amit a kolozsvári hivatásos magyar színjátszás kezdetének tekint a szakirodalom – kiemelve azonban a tényt, miszerint az esemény távolról sem egyszerű kiindulópontja az erdélyi magyar színjátszásnak, sokkal inkább az előző időszak színházmozgalmi cselekményei szintézisének egyfajta lezárása és a fejlődés folyamatában egy új szakasznak az első állomása. Ekkor azonban a város még nem rendelkezik önálló színházépülettel, kőszínházzal, „komédiaházzal”. Az első előadást is az teszi lehetővé, hogy gróf Rhédey Mihályné báró Bánffy Terézia egy évre átengedi a magyar színtársulatnak a Rhédey-háznak azt a „szaláját”, amely mindaddig álarcosbáloknak és német nyelvű színelőadásoknak adott helyet. A színház történeti szakmunkák – a feltárt források adta lehetőségek függvényében – kimerítően foglalkoznak az indulás éveinek történéseivel, az első előadástól a Farkas utcai színház megnyitásáig.²³ A kezdeti évek vonatkozásában e munkák megemlítik a források hézagosságait, kiemelve, miszerint az indulást követő közvetlen időszakban az adatok jórészt a színészek személyéről, a társulat összetételéről, a színtársulaton belüli viszályokról szólnak – és ke-

vésbé az előadásokról.²⁴ Jóllehet a játérend nagyrészt követhető, az adatközléseket illetően kidolgozott rendszernek az előadás színhelyét jelölő pontja jóformán megválaszolatlan marad, nyilván, mert ez a színlapon sem tűnik fel.²⁵ Mindez azt bizonyítja, hogy a kutatásnak mind ez ideig nincs tudomása báró Kemény Simonnak közvetlenül a magyar nyelvű színelőadások beindulása utáni színházépítési tervéről.

A Kemény család csombordi levéltárának az Állami Levéltárban történt végleges rendezése és katalogizálása során a műveletet végző levéltáros az 1146–1146. g. jelzettel egy csoportba gyűjtötte az 1790-es évek színházi vonatkozású iratait, úgy, hogy minden iratnak külön katalóguscédulát készített. Ezek közül az 1146. a. sz. irat regesztája tájékoztat Kemény Simon színházépítési tervéről. A katalóguscédula szerint ezt a tervét egy Karán, 1793. november 13-án kelt levelében fejtí ki tisztartójának, (praefectus) Incze Istvánnak. A levél vizsgálata azonban egyértelműen ráébreszti a kutatót egy feldúlt, az iratok összefüggését nélkülöző levéltár kutathatóságának zsákutcáira. Az egynek vélt levél vizsgálata alapján ugyanis kiderül, hogy valójában Kemény Simon két megcsonkított levelével állunk szemben. A „Kedves Tiszteletes Uram” megszólítású levél befejezetlen, következésképpen keltezetlen. Ebben esik szó a színházépítésről. A Karán keltezett írott szövegnek, levélrészletnek hiányzanak az első oldalai, bár Kemény Simon ezt szintén Incze Istvánnak írja, főképp gazdasági ügyekről. Az eredetileg egy entitásként kezelt levél első része/töredéke a színházépítési tervről szóló elképzelést a maga konkrétumaiban vázolja az alábbi szöveggel:²⁶

„Kedves Tiszteletes Uram,

Az úton, még ide jöttem, perpendáltam [gondolkodtam] magamban, miképpen leszen jobb ez idén építtetnem Kolozsvárt, de csak megállottam azon, hogy azon tractust, melyben a paplanas, nyerges korcsomárosok laknak, el nem rontom, mert annak jó falai vadnak, hanem avval szemben, ahol most a secesszus [árnyékszék] vagyon, éppen olyan hosszú, de szélesebb kőistállót csináltatok, és úgy, mint a gróf Bethlen Gergelyné asszonyom kapuja közi van, oszlopokra öszveboltoztatom, mely szerint alól jó istállóm, a

boltozás alatt jó székérszínem léssen, mégis a korcsoma tractusán lévő négy házak [szobák] is megmaradnak. Ezekre osztán fenn egy éppen akkora nagy palotát [termet] csinálók, mely akkora léssen, mint az alatta való épületek egészen, és úgy gondolom, léssen két akkora, mint a mostani komédiaház, melyben elférhetnek, ha tetszik, ha pedig ~~vagy nékik nem tetszenék~~ a komédia megszűnnék, könnyű lesz elreggettetnem, kitelik nyolc jó ház belőle, így semmi károm nem lesz, de ha úgy építtetném, mint a templomokat, a föld színetől fogva kezdve, a nálam 1mo igen sokba telnék, ezerekbe, mégis 2do ha a komédia megszűnnék, nem venném hasznát, így pedig 3mo azon kívül, hogy én is szék securitásba leszek, a komédia is megfér benne, ahhoz képest, amint most látom, és 4to magasságát annyira moderáltatom, hogy magasabb léssen, mint a mostani komédiaház, mert stakkatúróját laposan a fedél alá fel lehet húzni, mint a vécsi külső felátón is van, és így körödes ~~kü~~ kívül egy sorral [...] is elég elfér, Kolozsvárnak elég is az, mert Bécshez, Budához hijába hasonlíttyuk a komédiaházat, mert csak nincs itt annyi nép, mint ott, a pedig 5to semmi, hogy garádicson kell belé felmenni. Látom, most is azon mennek, hanem a garádics jobb léssen, 6to accessusságát pedig a hintóknak hogy lehet, megmutattam Fejér uramnak, mely a Kornis-házon túl...

A levéltöredék félreérthetetlenül bizonyítja, hogy Kemény Simon kolozsvári ingatlanát úgy kívánja átépíteni, hogy az abban kialakított „palota” jóval tágasabb „komédiaházként” funkcionálhasson, mint a Rhédey-ház „szalája”, amely a levél megírásának időpontjában helyet ad a kolozsvári színelőadásoknak. A „komédiaházba” – az elképzelés szerint – lépcsők vezetnének fel, sőt a szöveg a hintók „parkolóhelyéről” is rendelkezik. A töredék azt is bizonyítja, hogy Kemény Simon igen tájékozott a város színjátszásának helyzetét, a színtársulati zavarokat illetően, és empirikusan vélekedik az első év színházlátogatottságáról is – utóbbi készíti arra, hogy összehasonlítsa a kolozsvári realitást a budai és bécsi helyzettel.

Sajnos a családi levéltárban kialakított színházi iratcsoport nem szolgáltat pontos adatokat a komédiaház felépítésére és működtetésére vonatkozóan. Az iratok közül azonban a színészek kötelezvé-

neyei talán közelebb segítenek néhány adat árnyaltabb értelmezhetőségéhez. E kötelezvények akkor keletkeznek, amikor a szakirodalomban is említett „színész-közársaság” válságba jut, és a társulat tagjai újabb és újabb megoldásokat keresnek a további előadások lefolytatásának biztosítására.²⁷ Időben az első a társulat négy tagja, Mihály Antal, Patkó Kótsi János, Fejér János és Haralyi Fejér István 1793. június 14-én Kolozsváron kelt, pecsétjeikkel ellátott megállapodása. Ebben az említett négy színész leszögezi, hogy miután Fejér János lemondott előljárásgáról, és a társulat egy „közönséges társaságot” (köztársaságot) alapított, melynek tagjai között a „kár, haszon és közjóra való törekvés” közös volt, ám ez a társaság működésképtelenné vált, az aláírók vállalják az előadások folytatását a kötelezvényben rögzített feltételek mellett.²⁸ A másik két irat, mind Nagyváradai Kontz József, mind Őry Fülöp István kötelezvénye néhány nappal későbbi, június 19-ei keltezésű. Az aláírók, miután Fejér Jánost Cserei Farkas, az Erdélyi Magyar Játsszó Szín pártfogója előljárói hivatalába viszhelyezte, vállalják, hogy továbbra is játszanak a társulatban, adott feltételek szerint.²⁹ Az ismertett iratok mellett található még egy töredék Fejér János havi számadásáról a színészek béreit és a színház egyéb költségeit illetően.³⁰

Az idézett iratok adataiból az alábbi kép rajzolódik ki: a színészi „köztársaság” működésképtelenné válását követően az Erdélyi Magyar Játsszó Szín megbízásából ismét Fejér Jánost lesz a színtársulat vezetője. Utóbbi 1793. június közepe táján hozzá is lát a társulat újraszervezéséhez. Tisztában van azonban azzal, hogy novemberől megszűnik a Rhédey-házban az előadások megtartásának a lehetősége. Ekkor léphet érintkezésbe Kemény Simonnal – hogy ez kinek a kezdeményezésére történik, arról nincsenek adataink. Találkozásai – levélváltásai? – egyik következménye lehet az a levéltöredék, amelyben Kemény Simon válasza az iratban említett Fejér János társulata számára felépítendő komédiaház tervét. A (végső) megállapodás – ha van ilyen – szövegét nem ismerjük ugyan, de valószínűsíthető létrejötteként egyik bizonyítéka az a közép-kor óta élő gyakorlat, miszerint a megkötött jogügylet esetén a jogokat átruházó fél átadja a másik érintett félnek az ügy tárgyára vonatkozó jogbiztosító jogosult-

ságot bizonyító aktákat. Mint ahogyan Fejér János is átadja Kemény Simonnak a társulatára vonatkozó iratokat. Ezekből maradtak meg a családi levéltárban a fentebb idézettek. Amelyek azonban – a maguk torzó mivoltában – természetesen nem adnak választ néhány lényeges kérdésre. Így mind ez ideig nem tudjuk azonosítani Kemény Simonnak azt a kolozsvári ingatlanát, amelyből a komédiaházat kívánta kialakítani. A kolozsvári városi adókönyvek megmaradt kötetekben erre nem találtunk adatokat. Nincs adatunk arra vonatkozóan sem, hogy a komédiaház – vagy csak egy újabb „szála” – valójában megépült-e. Mint ahogyan arra sem, hogy az egyébként folyamatosan működő társulat játszott-e egyáltalán az esetleg felépült Kemény Simon tervezte „palotában”. Mindez további kutatások feladata.

Arról azonban, hogy a kolozsvári magyar nyelvű színjátszás nemcsak Kemény Simonnak, de családjának is szívügye, tanúskodik például az a bejegyzés, miszerint Kemény Simonné Wass Kata évekkel férje halála után, még 1803-ban is segílyezi a színtársulatot.³¹

Kemény Simon – erőteljes kultúraorientáltságával és -támogatásával – egyfelől a „régierdélyi”, a fejedelemség kori konzervativizmust és folytonosságot képviseli a Habsburg-integráció korában – a némiképp beszűkült lehetőségek közepette személyes, társadalmi és politikai kapcsolati hálók segítségével, a vagyon és a szociális státusz felhasználásával közvetlenül kultúrahordozói szerepet vállal, másfelől éppen ezáltal ölt magára már egy modernebb szerepet (is), a reformkori arisztokrátiát.

■ JEGYZETEK

1. Rettégi György: *Emlékezetre méltó dolgok: 1718–1784*. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közléteszi Jakó Zsigmond. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1970.
2. Vö. Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt: „Isten segedelmével udvaromat megépítettem...” *Történelmi családok kastélyai Erdélyben*. Csíkszereda, 2011. 22; Kovács Kiss Gyöngy: *Előszó helyett*. In: Uő. (szerk.): *Álló- és mozgóképek. Vázlat az erdélyi arisztokráciáról*. Kvár, 2007. 9–10.
3. Vö. Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. V. Bp., 1912. 512–517; Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. V. Pest, 1860. 174–182.
4. Román Országos Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (KmOL) Törzsgyűjtemény 1059, 1062. sz., Kemény család csombordi levéltára I/204, IV/166, 80, 82, V/37, XII/922. sz. (A továbbiakban Kemény cslt); *Kemény János önéletírása és válogatott levelei*. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta V. Windisch Éva. Bp., 1959. 337–451. Passim (A továbbiakban Önéletírás)
5. Vö. V. Windisch Éva: *Kemény János*. In: *Önéletírás* 5–66, illetve KmOL Kemény cslt X/686. sz. – KmOL Beszterce város levéltára I. 12585. sz.
6. Vö. Bácskai Antal: *A Zrínyiek erdélyi kapcsolataihoz – Levelek 1654–1679-ből*. In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae – Acta Historiae Litterarum Hungaricum*. Tomus X–XI. Szeged, 1971. 67–89.
7. Kiss András: *A kolozsvári Állami Levéltár Szatmár vármegyére vonatkozó iratai*. In: Uő: *Más források – más értelmezések*. Marosvásárhely, 2003. 44–50.
8. Bicsok–Orbán: i. m. 329.
9. P. Szathmáry Károly: *A gyerőmonostori b. Kemény család idős. fejedelmi ágának okmánytára*. In: *Magyar Történelmi Tár*. XVIII/1871. 3–198; Magyar Károly: *A Kemény család enyedi levéltára és tatár-rabságból írt levelei*. Erdélyi Múzeum 1897. 262–378; Uő.: *Regeszták Alsó-Fehér vármegye levéltárából*. In: *Történelmi Tár*. Új folyam. VIII/1907. 81–109.
10. KmOL Szomorújelentések gyűjteménye 867.
11. Vö. Szomorújelentés – *A Wass család cegei levéltára*. Valentiny Antal oklevélkivonatait felhasználva bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel közléteszi W. Kovács András. Kvár, 2006. 68. 392. j.
12. Vö. Makkai László – Szász Zoltán: *Erdély története*. II. Bp., 1986. 1109–1111.
13. Kemény cslt XXXII/1040. sz.
14. Kemény cslt XXXIII/1118. sz.
15. Kemény cslt XXXIII/1118. sz.
16. Kelemen Lajos: *Művelődéstörténeti tanulmányok*. I. A bevezető tanulmányt írta Szabó T. Attila. Sajtó alá rendezte B. Nagy Margit. Buk., 1977. 106.
17. Idézi Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi peregrinusok*. Marosvásárhely, 1998. 9.
18. MTAK K 22/146, Bolyai-gyűjtemény.
19. Vö. Oláh-Gál Róbert: *Bolyai Farkas és Kemény Simon családja*. Valóság 2011. 7. sz. 59–68; KmOL Szomorújelentések gyűjteménye 869.
20. Kemény cslt XXXIV/1208. és 1244. sz.
21. Kemény cslt XXXV/1246. sz.
22. Lásd Jancsó Elemér (szerk.): *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai*. Buk., 1955.
23. Ferenczi Zoltán: *A kolozsvári színészet és színház története*. Kvár, 1897. 75–263; Enyedi Sándor: *Az erdélyi magyar színjátszás kezdetei – 1793–1821*. Buk., 1972; Janovics Jenő: *A Farkas utcai színház*. Bp., [é. n.] 22–39.
24. Ferenczi Zoltán: i. m. 94; Enyedi Sándor: i. m. 26.
25. Enyedi Sándor: i. m. 120–127.

A KOLOZSVÁRI ZSIDÓ KÓRHÁZ MEGNYITÁSÁRA (1931)

Hölgyeim és Uraim!

■ Nagynyilvános ünnepségek csak akkor jogosultak – különösen ezekben a nehéz napokban, amelyeket átélünk –, ha a köz szempontjából fontos eseményt vezetnek be, avagy zárnak le. Külön jogosultságot ad a mai ünnepnek az a körülmény hogy megnyitó ünnepség ugyan, amely egy ilyen közérdekű munkát, a kórház működését, megindít, de egyúttal olyan ünnepség is, amely egy másik, a köz szempontjából nem kevésbé fontos eseményt lezár, amely az a társadalom által végzett nagyszerű munka, amely ezt a kórházat létrehozta. Az orvosi tudomány és a társadalomnak ez a találkozási pontja a mai ünnepen nem véletlen, mert mindkettőnek közös műve ez a kórház, és ez a kapcsolat az orvosi tudomány és a közösség között a munkának következő, a mai napon meginduló fázisában is meg fog maradni. A társadalom a munkának eddigi szakaszában az építő, az aktív rész volt, s ezt az aktív munkát nagyszerű lendülettel azok vezették, kikben a közösségből fakadó nemes humanizmus és szociális felelősségérzet szokatlan példaszzerű mértékben vált tudatossá. És vezetett elsősorban az a férfiú, kiben ezen példamutató tulajdonságokhoz a nagy szív áldozatkészsége is társult: áldott emlékezetű Sebestyén Dávid, és vezette tovább a beteljesülésig fia és művében utóda, Sebestyén József, kiben ezt a nemes humanizmust és fokozott felelősségérzetet a köz iránt betetőzte egy hallatlan szívós akarat és a legsúlyosabb gazdasági válsággal is dacoló alkotóképesség. A mű be van fejezve, az ünnepnek mindjárt vége, és megkezdődhet a munka, a mi munkánk, az orvosoké, az orvosi tudományé. Ámde a közösséggel a kórház

ebben az elkövetkezendő munkában is számtalan eleven szállal van összekötve. De ezen túl a társadalom nem annyira aktív, építő szerepet fog betölteni, hanem inkább mint szenvedő, elfogadó fél áll a kórházi munkával szemben. Akik ma ünnepelnek, részben az építők, kik munkájuk zárókövét rakják ma le, de itt vannak a többiek is, sokkal számosabban, a szenvedők, a betegek, akik várakozással és bizalommal várják, hogy a kórház kapuja megnyíljon. Ez a bizalom és ez a várakozás az, amely a kórház építését szükségesé tette, ami tehát végeredményben a kórházat létrehozta.

Hölgyeim és Uraim!

Ez a nagy bizalom teljes várakozás a kórház működésével szemben kultúrtörténetünk egy érdekes jelenségéhez vezet. Ez az a gyökeres változás, melyen a közösségnek állásfoglalása a kórházakkal szemben az utolsó generációkban keresztülment. A múlt évi drezdai nemzetközi egészségügyi kiállítás a kórháznak külön pavilont szentelt, és ebben a pavilonban két érdekes kép volt látható, melyen egymás mellett a régi és az új kórház volt igen szemléltető módon érzékeltetve. Az ellentét a két kép között olyan nagy volt, hogy egészen indokolatlannak látszott, hogy mindkettőnek neve azonos volt, mert ezen egyforma elnevezéstől eltekintve semmiben sem hasonlítottak egymáshoz. A régi kórház, amely inkább azilum volt, olyanok részére, kik a környezetükre terhesek voltak, mint gyógyító intézet, félreeső utcában, távol az élők házaitól felelt, és az emberek szemeiben a borzalom, a szenvedés és a halál hajléka volt, melybe ha belépett, minden reménységről

lemondott. Sötét óriási kórtermeibe levő és napfény alig hatolt be, és az orvosnál is szorgalmasabb látogatója volt az utolsó vigaszt nyújtó lelkész. A ma kórháza ezzel szemben a város szívében, ennek jól megválasztott, legszebb helyein fekszik, modern, ragyogó épület, amely a modern tudomány és technikának valószínű tárháza. Ha régebben az orvos egyik nehéz problémája abban állt, hogy mely módon sikerül a beteget rábírní, hogy kórházba menjen, úgy ma sokkal gyakrabban okoz nehézséget az, hogy egy beteget, ki már nem igényel kórházi kezelést, el akarunk bocsátani. Hogyha kutatjuk ennek a nagy különbségnek az okát, különösen azt, hogy mi okozta a közönség egyre fokozódó bizalmát a kórházakkal szemben, úgy az okot nem csupán lelki vagy érzelmi belső változásra vezethetjük vissza, hanem ezen fejlődésnek jelenségeiben fogjuk megtalálni. A gőzgép feltalálása által meginduló nagyipari termelés nemcsak gazdasági téren okozott zajos átalakulást, hanem megindította az empirikus természettudományoknak egy egyszerű és meredek vonalú fejlődését, mely természetszerűen nem maradhatott hatás nélkül az arra alkalmazott tudományágra sem. Mely teljes egészében az, természetvizsgáláson épült fel: az orvostudományra. A természettudományoknak az empirikus és racionális kutatásnak ezen korszaka, melynek hiányosságait és túlzásait ma már felismertük mégis az ember történelemnek azon ritka alkotó pillanataihoz tartozik, melyben a termelési mód megváltoztatása által az összes régi értékek meginganak, és a termelés új szükségleteinek izzó hevében egy alkotó olvadási ponthoz érkeznek el, melynél tudásunknak összes értékei új formába lesznek öntve. Szellemi történetünknek ezen produktív korszaka a régi medicinát is megtermékenyítette, mely a régi alkímia és skolasztika szűk kereteit szétfeszítve a modern fizika és kémia biztos alapjaira helyezkedett, és az összes életjelenségeket új szemszögből vizsgálta és ismerte fel, és a saját alapvető tudományát, a biológiát is egészen új formákba öntötte. Az a nagyszerű fejlődés melyen ezáltal az orvosi tudomány keresztülment, a gyógyászat legkülönfélébb terein vezetett nagy felfedezésekhez és meglepő eredményekhez.

A haladás egyik velejárója volt a betegségi felismerésének, a diagnosztikának

teljes átalakulása oly irányban, hogy eljárásai mind finomabbak és ezzel mind komplikáltabbakká váltak. Míg eddig a diagnózis inkább pillanatfelvételekre épült, melyet az orvos a beteglátogatások idején a betegnél felvehetett, úgy az új diagnosztika a betegek állandó és huzamosabb ideig tartó megfigyelését, kórtörténeteinek rendszeres, folyamatos, filmszerű regisztrálását tette szükségessé, mely a beteglátogatások útján alig eszközölhető, és kellő pontossággal csak gyógyintézetekben, kórházakban végezhető.

Ehhez járult azonban még egy másik jelenség, mégpedig az, hogy az elméleti természettudományokkal párhuzamosan a technika is rendkívüli módon kifejlődött, és az orvostudománynak mind komplikáltabb és nagyobb szabású technikai apparátust bocsátott rendelkezésére, mely ma már a diagnosztika és terápia szertárához nélkülözhetetlenül hozzátartozik, és mely szintén csak kórházakban valósítható meg teljes mértékben.

De még egy fontos változást hozott ez a fejlődés. Az orvostudomány kutatásainak és eredményeinek anyaga olyan beláthatatlan méreteket öltött, hogy akár csak a leszűrt eredményeknek teljes elsajátítása az orvos részére mindinkább lehetetlenné vált. És ezen a ponton megindult az a folyamat, amelyet mindig ott találunk meg, ahol valamelyik egységben az életnek túl gazdag mennyisége gyűl össze: megindult az oszlás, a fő és mellékágak termelése, az orvostudományok specializálási folyamata, amely máig sincs lezárva. Ennek a szükségszerű specializálódásnak sok előnye mellett van egy nagy hátránya, és ez az, hogy lassan az orvostudomány atomizálásához, az ágaknak a törzstől való elkülönödéséhez vezethet. Egyetlen lehetőség van e nagy hátrány kiküszöbölésére, és ez abban áll, hogy a mind finomabb specializálódást mind kisebb részterületekre osztó folyamattal szemben egy másik szintetikus szervezkedés is induljon meg, mely a differenciált részeket egy magasabb egységben összefogja. Ám mivel az egyén szellemi kapacitása már nem elegendő ahhoz, hogy a tudományt minden részében átfogja, a szervezkedés nem lehet egyéni, csak kollektív: az elkülönült szakmáknak rendszeres és kiegészítő együttműködése egy modern gyógyintézet keretében.

A közönségnek fokozódó bizalmát a kórházakkal szemben tehát nem érzelmi

változás, hanem tények megváltozása okozta. A gyógyászat, mely a múltban mondhatni egyéni művészet volt, melynek eredménye az orvos személyes megfigyelő- és szintetikus intuitív képességétől függött, ma mindinkább kollektív feladattá válik, mely csak a modern kórházban oldható meg, ahol az orvos ma is nélkülözhetetlen egyéni képességei szervezett együttműködés keretén belül jutnak érvényre és társulnak mindazon lehetőségekkel, melyeket a modern technika és a kifinomított regisztráló diagnosztika nyújtanak.

A kórház így ma az a hely, ahol a modern orvostudomány teljesítőképeségeinek maximumát érheti el, és ez az, amit a közösség mind szélesebb rétegei ösztönszerűleg megéreznek, amikor komoly betegségük gyógyítására a kórházat tartják legalkalmasabbnak.

Hölgyeim és Uraim!

Mi mindnyájan itt egy nagy látványosságunk szemtanúi vagyunk. A legnagyobb látványosság ez, amit a természet csak nyújthat. Annak vagyunk szemtanúi, hogyan válik elevenné az élettelen. A mű be van fejezve, az ünnepnek mindjárt vége, és megkezdődhet a munka. A falak közé halott anyag, élettelen vas és téglák közé élet költözik. És mi egy születésnek, az új élet első lüktetésének vagyunk tanúi. És ha ebben a egyszerű látványban van valami elszomorító, úgy talán csak az, hogy a születésnél nem lehet jelen maga az apa, aki először ezt az életet elgondolta, szeretettel megtervezte és ezen túl a létrejövésének lehetőségeit megteremtette. De ezen tényben nemcsak elszomorító van, hanem felemelő is. Nemcsak a múlandóságról, hanem az igazi halhatatlanságról is van benne valami. Mert egyetlen reális halhatatlanság van: halálunk után csak az él tovább belőlünk amit nem tartottunk meg magunknak, amit kiszakítottunk, odaadtunk a tovább élő, az örök életű közösségnek.

Mikor mi, a kórház orvosai a munkát megkezdjük, jó kísérő lesz utunkon ez a posztumusz születés, a közért való áldozásnak és az igazi halhatatlanságnak ez a szimbóluma.

De még egy különös biztatást is hozott nekünk ez a mai nap, és ez a tudomá-

nyos és orvosi életünk vezetőinek megjelenése és azok az értékes és emlékezetes szavak, melyekkel köszöntöttek minket. Örömet és lelkesedést váltott ki a kolozsvári egyetem rektorának, dr. Hatiegan Gyula professzornak üdvözlése, kiblen orvosi tudományunknak nemzetközileg elismert kiválóságát látjuk. Abban, amit ő és Papilian professzor, az egyetem dékánja mondott, ahogy ők a Talmudot és a prófétákat idézték, az udvariasságnak egy olyan finom megnyilvánulásának lehetünk tanúi, mely csak fejedelmeknél szokásos, akik látogatásukkor a vendéglátók ruháit öltik magukra.

Professzor Urak, mi kiérettük szavakból az igazi humanizmus és mindenekelőtt álló tudányszeretet hangját. Udvariasságukat, mellyel Önök ma a mi színeinkben jelentek meg, avval viszonyíthatjuk, hogy kórházi munkánkban igyekeznünk fogunk az Önök színeit megvalósítani és megközelíteni azt a nívót, melyet az Önök által vezetett egyetem és klinika egy kolozsvári kórháznak diktál. Örömmel köszöntjük egészségügyünk vezetőit, dr. Basiota megyei és dr. Vlad városi tisztii főorvos urakat is, kiknek jelenléte munkánk helyességét igazolja, és ünnepünk fényét emeli.

De elsősorban magunk előtt látjuk mindazokat, kik sokkal nagyobb számban, mint szenvedők, mint betegek várják a kórházi munka megindulását, a társadalomnak azt a részét, melynek nem az eddigi építőmunkához van kapcsolata, hanem a most meginduló orvosi munkában kell részesülni. Az ő fájdalmuk lesz a mi munkánk leghatásosabb serkentője. A modern orvostudomány a kórházban éri el teljesítőképeségének maximumát, és a társadalom a kórház orvosait ilyen maximális teljesítmények lehetőségével ajándékozza meg. Mi azonban most, mikor a mű be van fejezve, mikor az ünnepnek vége, és megkezdődhet a munka, tudatában vagyunk annak, hogy a mi hivatásunk, hogy amit a társadalom aktív, építő részétől átvettünk, teljes odaadással és minden tudásunk latba vetésével a közösség szenvedő részének juttassuk vissza.

Hamburg József